

Bor - $_5\text{B}$

Obecně:

- Polokov
- V elementárním stavu a některých sloučeninách má vlastnost polovodiče
- Vytváří výhradně kovalentní vazby
- Bor je schopen řetězit své atomy
- Podobnost s křemíkem
- Má vysokou teplotu tání (2076°C) i varu (3927°C)

Vazebné možnosti boru:

- Hybridizace sp^2 a sp^3
- Ve sloučeninách boru s vodíkem (boranech) a jejich derivátech se nachází vazba třířadová dvouelektronová (dva atomy B a jeden atom H mohou být spolu poutány prostřednictvím jen jednoho elektronového páru), existují dva typy třířadové dvouelektronové vazby - uzavřená a otevřená/můstková

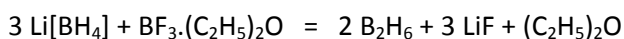
Chemické vlastnosti boru

- Krystalický elementární bor je chemicky velmi inertní (díky pevné polymerní krystalické mřížce vystavěné z ikosaedru B_{12})
- Amorfni modifikace boru má větší reaktivitu
- Nepůsobí na něj vroucí kyselina chlorovodíková ani fluorovodíková
- Oxiduje se horkou kyselinou dusičnou nebo sírovou
- Stále jsou sloučeniny boru s kyslíkem, dusíkem, sírou, halogenidy a boridy kovů

Binární sloučeniny boru

1. Borany

- Sloučeniny boru s vodíkem
- Výzkum - Stock, rok 1909 až 1936
- V boranech se uplatňují elektronově deficitní třířadové vazby – neobvyklá struktura
- Nejjednodušší stabilní boran – diboran B_2H_6
- Ikosaedr B_{12} je základní tavební jednotkou elementárního boru
- Příprava boranů: rozklad boridu hořčíku kyselinami, kdy vznikne směs několika nižších boranů (ne B_2H_6)
- Příprava diboranu:

- Diboran je výchozí látkou pro vyšší borany
- Borany o menší relativní molekulové hmotnosti jsou plynné nebo kapalné
- Vyšší borany (počínaje dekaboranem) jsou vesměs tuhé látky
- Kovalentní vazby mezi atomy H a B mají polární charakter s elektronovou hustotou lokalizovanou na do jisté míry atomu H (polokovový bor je elektropozitivní)

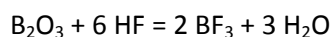
- Koncový vodík B-H má hydridový charakter a je příčinou výrazných redukčních vlastností boranů a jejich hydrolyzovatelnosti
- Vodík můstkový je kyselý a může se odštěpit jako proton H⁺
- Atomy boru v boranových skeletech mohou být nahrazovány atomy jiných prvků – vzniklé sloučeniny se nazývají heteroborany (karborany – bor nahrazen uhlíkem)

2. Boridy

- Binární sloučeniny boru s elektropozitivnějšími prvky
- Tvrdé, netěkavé, chemicky značně nereaktivní látky
- Příprava – syntézou z prvků, redukcí oxidů kovů elementárním borem, redukcí směsi oxidu kovu a oxidu boritého uhlíkem i elektrochemicky

Halogenidy boru

- Základním typem jsou nízkomolekulární látky s obecným vzorcem BY₃ (Y=F, Cl, Br, I)
- Jejich molekuly jsou planární, tvar rovnostranného trojúhelníku
- Příprava plynného fluoridu boritého BF₃

- Halogenidy borité jsou látky s deficitem elektronů na středovém atomu, chovají se jako Lewisovy kyseliny

3. Oxidy boru

- Stálý a běžný oxid boru je B₂O₃
- Přípravuje se termickou dehydratací kyseliny borité nebo spalováním boru v kyslíku
- S vodou ochotně poskytuje kyselinu boritou
- Redukovat lze jen silnými redukčními činidly (Na, Mg, Al...)

4. Sloučeniny boru s dusíkem a uhlíkem

- Významnou sloučeninou je nitrid boritý BN (příprava reakcí BCl₃ s NH₃ a rozkladem vzniklého aduktu při 750°C nebo přímou reakcí boru s dusíkem)
- Ve své hexagonální formě má stejnou strukturu jako grafit
- Nejjednodušší sloučenina boru a uhlíku – karbid tetraboru B₄C
- Mechanicky pevná a chemicky odolná látka
- Příprava reakcí B₂O₃ s C v elektrické peci
- Uplatnění v jaderné technice (retardér neutronů)
- Borazol (B₃N₃H₆) – fyzikálními i chemickými vlastnostmi podobný benzenu

5. Ternární kyslíkaté sloučeniny boru

- Řadíme sem: kyseliny borité, boritany a jejich deriváty
- Kyselina trihydrogenboritá - lze ji získat vytěsněním z jejích solí kyselinou sírovou nebo kyselinou chlorovodíkovou
- Patří mezi slabé kyseliny, nemá oxidační vlastnosti
- Vyznačuje se vrstevnatou strukturou (lístkovité krystaly), jednotlivé molekuly spojeny do struktury vodíkovými můstky
- Je rozpustná ve vodě

- Zahříváním na teplotu kolem 180°C odštěpuje krystalická kyselina trihydrogenboritá vodu a vzniká kyselina hydrogenboritá HBO_2
- Boritany – složením formálně odpovídají solím kyseliny trihydrogenborité a kyseliny hydrogenborité (mohou být odvozeny i od dalších hypotetických polyjaderných kyselin boritých)
- Borax – stechiometrický vzorec $\text{Na}_2\text{B}_4\text{O}_7 \cdot 10\text{H}_2\text{O}$ (dekahydrát tetraboritanu disodného) a funkční vzorec (vyjadřující skutečnou strukturu) $\text{Na}_2\text{B}_4\text{O}_5(\text{OH})_4 \cdot 8\text{H}_2\text{O}$ (oktahydrát tetrahydroxo-pentaoxo-tetraboritanu disodného)
- Jen extrémně silná oxidovadla je dokáží převést na elementární bor nebo boridy
- Taveniny boritanů rozpouštějí většinu oxidů kovů a poskytují s nimi amorfní boritany (skla)

Výroba a použití technicky významných sloučenin boru

- Zdrojem boru a jeho sloučenin jsou ložiska kernitu, sassolinu, colemanitu, boraxu
- Elementární bor se uplatňuje v metalurgii jako složka slitin (používaných v atomových reaktorech) a při úpravě povrchu kovových součástí
- Používá se při výrobě polovodičů
- Výroba kyseliny trihydrogenborité - rozklad přírodních boritanů kyselinou sírovou za zvýšené teploty
- Kyselina boritá se používá ve sklářství, keramickém průmyslu, farmacii, potravinářském průmyslu, zemědělství, metalurgii (stejně jako elementární bor)

Výroba boritanů a peroxohydrátů boritanů

- Nejdůležitější boritan – tetraboritan di sodný - se může získávat čištěním přírodního boraxu nebo jiných tetraboritanů
- Borax lze připravit (podobně jako jiné boritany) prostou neutralizací kyseliny borité hydroxidem nebo uhličitánem sodným
- Výroba peroxohydrátu boritanu sodného ($\text{NaBO}_2 \cdot \text{H}_2\text{O}_2 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$)

- Látka je silné oxidovadlo, bělicí prostředek, uplatňuje se v textilním průmyslu, při výrobě pracích prostředků, lékařství, kosmetice

Výroba oxidu boritého

- Prostou dehydratací kyseliny trihydrogenborité při teplotách kolem 450°C

Výroba fluoridu boritého

- Běžná je výroba z boraxu působením fluorovodíku a koncentrované kyseliny sírové

Výroba komplexních hydridoboritanů

- Nejdůležitější je tetrahydridoboritan sodný a tetrahydridoboritan lithný
- Připravují se reakcí hydridu sodného nebo hydridu lithného s oxidem boritým, fluoridem boritým nebo borany

